

Eserleri. 1. *‘Arafâtü'l-‘âşîkîn ve ‘arasâ-tü'l-‘ârifîn*. Müellif bu Farsça eserini 1022'de (1613) yazmaya başlamış ve 1024'te (1615) tamamlamıştır. Bazı kütüphane kataloglarında eserin adı *‘Arafâtü'l-‘ârifîn ve ‘arasâtü'l-‘âşîkîn* şeklinde geçmektedir. Umumi mahiyette bir tezkire olan ve 3000'den fazla şair hakkında bilgi verilen eser alfabetik düzenlenmiştir. Birçok kütüphanede yazma nüshaları bulunmaktadır (Storey, I/2, s. 811). 2. *Ka‘be-i ‘İrfân*. 1626'da kaleme alınmış olup bir önceki eserin kısaltılmış şeklidir (a.g.e., a.y.). 3. *Sürme-i Süleymânî*. Bu Farsça sözlük Mahmûd Müdebbirî tarafından neşredilmiştir (Tahran 1364 hş.). Evhadî'nin kıta, kaside, gazel ve mesnevileri 32.000 beyit tutmaktadır. Kaside ve kıtalarından oluşan divanını *Tezkiretü(Nuşretü)'l-‘ârifîn*, gazellerini ihtiva eden mecmuayı da *Tezkiretü'l-‘âşîkîn* diye adlandırmıştır. Mesnevileri ise *Ya‘kûb u Yûsuf, Sâkinâme, Ka‘be-i Didâr, Ka‘betü'l-‘Haremeyn, Levh-i Mahtûz, Kelâm-ı Kudret ve Sefinetü's-Sekîne* adlarını taşımaktadır. Rubâileri *Rubâ‘iyyât-ı Evsâfiyye ve Rubâ‘iyyât-ı İzzâfiyye* olarak şöhrat kazanmıştır. Bu şiirleri dağımık halde farklı kütüphanelerdeki yazmalarda bulunmaktadır. Kaynaklarda Evhadî'ye atfedilen ve kendi tezkiresinde zikrettiği diğer eserleri *Firdevs-i Hıyâl, Risâle-i Kâfiyetü'l-kâfiye, Risâle-i Miiftâh-ı Meftâh-ı Gaybiyye ve Cifr-i Evhad'dir* (eserleri ve yazma nüshaları için bk. Nazir Ahmad, XXXII/4 [1958], s. 288-294; Seyyid Ali Âl-i Dâvûd, *Nâme-i Ferhengistân, I/3* [1374 hş.], s. 48-51).

BİBLİYOGRAFYA :

Takî-i Evhadî, *Sürme-i Süleymânî* (nşr. Mahmûd Müdebbirî), Tahran 1364 hş., neşredenin girişi, s. yek-bist u yek; Muhammed Tâhir Nasrâbâdî, *Tezkire-i Nasrâbâdî*, Tahran 1317 hş., s. 303-304; Storey, *Persian Literature*, I/2, s. 808-811; Neffisî, *Târîh-i Nazm u Neşr*, I, 379-380, 537, 658, 660, 805-806; Ahmed Gülçin-i Meânî, *Târîh-i Tezkirehâ-yı Fârsî*, Tahran 1350 hş., II, 1-24, 33-36; Safâ, *Edebiyyât*, V/3, s. 1730-1732; M. Ali Müderis, *Reyhânetü'l-edeb*, Tebriz, ts. (Çâphâne-i Şafak), I, 201; *Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Khuda Bakhsh Oriental Public Library*, Patna 1993, VIII, 75-79, 117; Nazir Ahmad, “Ta‘qî Awhadî”, *IC*, XXXII/4 (1958), s. 276-294; Seyyid Ali Âl-i Dâvûd, “‘Arafâtü'l-‘âşîkîn Seyrî der Ahvâl ve Âşâr-ı Mü‘ellif-i Ân”, *Nâme-i Ferhengistân, I/3*, Tahran 1374 hş., s. 31-53; a.mlf., “Evhadî-yi Belyânî”, *DMBİ*, X, 414-415; J. T. P. de Bruijn, “Ta‘qî Awhadî”, *EP* (İng.), X, 132.

RIZA KURTULUŞ

TAKİ HAN

(bk. MİRZA TAKİ HAN).

TAKİ-i KÂŞİ

(تقی کاشی)

Mîr Takıyyüddîn Muhammed
b. Şerefiddîn Âlî Hüseyinî-i Kâşânî (Kâşî)
(ö. 1016/1607-1608)

Hulâşatü'l-eş‘âr adlı
Farsça tezkiresiyle tanınan müellif
(bk. HULÂSATÜ'L-EŞ‘ÂR).

TA'KİD

(التعقيد)

İfadedeki karışıklık
ve bozukluk sebebiyle
sözün güç anlaşılması mânasında
belâgat terimi.

Sözlükte “bağlamak, düğümlmek” anlamındaki **akd** kökünden türeyen **ta'kid** “ip vb. şeyleri düğümlmek, sağlam düğümlmek” mânasına gelir. Belâgat terimi olarak “lafzında veya mânasındaki karışıklık ve bozukluk sebebiyle sözün güç anlaşılır biçimde ifade edilmesi” demektir. **Muâdale, iğlâk, tak'ir** gibi kelimeler de ta'kid ile eş anlamlı veya yakın anlamlıdır. Belâgat âlimlerinin ta'kid kavramını tanımlamaları tarihî süreç içinde bazı farklılıklar göstermiştir. Câhiz bu kavramı “muhatab tarafından güç anlaşılacak şekilde sözde bulunan kapalılık, söz söyleyenin dilindeki peletlik sebebiyle kelimeleri rahat telaffuz edememesi” mânasında kullanmıştır (*el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 8). Ta'kidî “sözde anlamı bilinmeyen kelimelere yer verilmesi ve sözün bölümlerinin birbiriyle aşırı irtibatlandırılması neticesinde mânanın belirsizleşmesi” şeklinde tanımlayan Ebû Hilâl el-Askerî'nin garîb kelime kullanımını da ta'kid kapsamına dahil ettiği görülür (*Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, s. 45). Ancak daha sonra Hatîb el-Kazvî'nin garâbeti ta'kidten ayrı bir kavram biçiminde değerlendirmiş ve onu sözün değil kelimenin fesahatini bozan bir özellik diye nitelemiştir. Fahreddin er-Râzî sözün ta'kidten uzak olmasını fesahatin gereği olarak belirlerken Sekkâkî bu özelliği fesahatin anlamla ilgili kısmına ait görmüştür. Öte yandan fesahat ve belâgat kavramlarını, aralarındaki farkı daha açık biçimde ortaya koyan Hatîb el-Kazvî'nin fesahati kelime, söz ve söz söyleyenle ilgili olmak üzere üç kısma ayırır ve sözde bulunan fesahat özellikleri arasında ta'kidten uzak olmayı da zikreder. Kazvî'nin, ta'kidî lafızla ve mâna ile ilgili olmak üzere ikiye ayırır.

Lafızla İlgili Ta'kid. Sözün düzenlenmesinde muhatabın anlamı kavrayamayacağı şekilde karışıklık ve bozukluğun bulunmasıdır. Bu da cümleyi oluşturan öğelerin yerlerinin değiştirilmesi (takdim-tehir), hafzedilmesi veya daha sonra gelen isme önceden zamirle göndermede bulunulması gibi hususlarda ortaya çıkan kapalılık ve bozukluktur. Söz dizimindeki karışıklık, meşhur nahiv kurallarına uyulmaması veya uyulsa bile ifade edilmek istenen mânanın anlaşılmasının aşırı derecede zorlaştırıldığı durumlarda bahis konusu olmaktadır. Ferezdak'ın Halife Hişâm b. Abdülmelik'in dayısı İbrâhim b. Hişâm'ı övdüğü şu beytinde görüldüğü gibi: *وما مثله في الناس إلا مملكا / أبو أمه حتى أبو يقاربه* Burada zamirlerin merciinin karışık olması, vezin zaruretiyle *أبو أمه أبو* cümlesinin öğeleri arasına onlarla gramatikal ilgisi bulunmayan *“حتى”* ve *“يقاربه”* kelimelerinin getirilerek lafızların diziminde bozukluk ve karışıklığın oluşması sözü anlaşılabilir duruma sokmuştur. Aslında bu dizimdeki dört zamir den birinci, üçüncü ve dördüncü zamirler İbrâhim b. Hişâm'a, ikinci zamir de Halife Hişâm'a aittir. Cümlelerin düzenli kurgusu şöyledir: *وما مثله في الناس حتى يقاربه / إلا مملكا أبو أمه أبو* (Hayatki insanlar arasında erdemlerde ona yaklaşacak kimse yoktur. Ancak bir halifenin dışında ki onun annesinin babası onun [İbrâhim b. Hişâm] babasıdır).

Türk dili belâgatında da lafzî ta'kide örnekler gösterilebilir. “Pek ziyade seni gördüğümde memnun oluyorum” cümlesinde anlatılmak istenen görüşmekten duyulan memnuniyetin çokluğu iken kelimelelerin yanlış dizilmesi sebebiyle sık görüşmekten duyulan memnuniyet anlamı ifade edilmektedir. “Bazıları o bulutları ince, zarif birer tüle benzeterek semayı bir yüzü örtülü mâşuka gibi severler” cümlesinde “bir” sıfatı mâşukayı, “yüzü örtülü” sıfatı da mâşuka ismini nitelemektedir. Ancak bir sıfatı ile mâşuka isimleri arasına “yüzü örtülü” sıfatı getirilince mâşuka tasvirinde belirsizlik meydana gelmiştir. Böylece mâşukanın bir yanağı örtülü, diğeri açık veya peçeli bir kadın olduğu düşünülebilir. Cümlelerin ilgili kısmı, “yüzü örtülü bir mâşuka” şeklinde kurulduğunda anlatımdaki kapalılık ortadan kalkacak ve yüzü örtülü bir sevgili tasviri yapıldığı anlaşılacaktır. Türkçe'de cümlelerin öğelerinin yerli yerinde bulunmaması, özellikle yüklemle özne ve nesnenin önce gelmesi nesirde ifade kusuru diye görülmekle birlikte şiirde bu tür takdim tehirler hoş karşılanmıştır ve yaygın

biçimde kullanılmıştır. Ahmed Cevdet Paşa bu hususu Fars dili ve şiirinin Türk edebiyatına tesiri şeklinde açıklar (*Belâgat-ı Osmâniyye*, s. 13). Ancak cümle öğelerinin kural dışı sıralanması şiiri anlamayı zorlaştırdığında bu uygulama şiirde de fesahati engelleyen bir kusur olarak değerlendirilmisti. "Telh eder âdemin elbette mezâk-ı ayşin / Bâde nûş eyle bugün eyleme fikr-i ferdâ" beytinde şair, "Bugün bâde iç ve yarını düşünme, çünkü gelecek endişesi ağzının tadını kaçırır" demek istemektedir. "Telh eder" yüklemine beytin başında, özne olan "fikr-i ferdâ" tamlamasının sonunda yer alması ifadeyi kapalılığa götürmektedir. Burada ta'kide sebep olan bir diğer husus da cümledeki bir ismin iki ayrı fiille bağlantılı olup birinin öznesi, diğerinin nesnesi konumunda bulunmasıdır, bu ise "tenâzu-ı fiili" olarak adlandırılır. Buna göre "fikr-i ferdâ" hem "telh eder" fiilinin öznesi hem de "eyleme" fiilinin nesnesidir. Cümlede kelimelerin bazı kısımlarının hafzedilmesi de anlamın açıklığını engelleyebilir. Ayrıca kelime ve kelime gruplarını yaygın kabule aykırı kullanmak ta'kide sebep olur. Râgıb Paşa'nın, "Ben fakîri etme tek memnûn-ı ebnâ-yı zaman / Hâsil etmezsen değil gam matlabım yâ rab bana" şeklindeki beyti bu türden bir ta'kide örnek gösterilmektedir. Buna göre birinci mısırda yer alan memnun kelimesi "minnettar" yerine kullanılmıştır.

Mâna ile İlgili Ta'kid. Birinci mânadan ikinci mânaya zihni geçişin açık olmaması halidir. Bu da kelime veya terkiplerin hakikat mânalarının dışında yersiz / ilgisiz mecaz veya kinaye olarak kullanılmasında görülür. Bu tür ifadelerde birinci mâna lafzın delâlet ettiği sözlük anlamıdır. İkinci mâna ise ifadeyle asıl kastedilen anlam olup birinci mânanın delâletiyle anlaşılır ve ondan ayrılmaz. Ta'kid, kastedilen mânaya ulaştırılan karînelerin kapalı veya iki anlam arasındaki ilginin uzak olması sebebiyle ortaya çıkmakta ve sözün belâgat üslûbuna uygun söylenmediğini ifade etmektedir. İbnü'l-Ahnef'in şu dizisinde olduğu gibi: "سأطلب بُعد الدار عنكم تقربوا / وتسكب عيناى" "أصاحب بعد الدار عنكم تقربوا / وتسكب عيناى" (Evimin sizden uzak olmasını isteyeceğim, bana yakın olursanız diye / Gözlerim de yaşlar dökecek, donmaları [sevinmeleri] için). Şair, gözlerin yaş dökmesi sözünü ayrılığın sebep olduğu hüzünden kinaye yaparak uygun bir ifade kullanmış olmasına rağmen gözlerin donması ifadesiyle ilgisiz biçimde sevinçten kinaye yapmak istemiştir. Gerçekte gözlerin donması dökecek yaşı kalmayıp kuruma-

sından kinayedir; gözlerin kuruması da ağlanması gereken durumda ağlamamasından, göz yaşında ve ağlamada cimrilik yapmaktan kinaye olur.

Türk edebiyatında mâna ile ilgili ta'kid için, "Dergeh-i lutfuna gelmem zirâ / Seni her dem görebilmek dilerim" beyti örnek verilebilir. Şair hem sevgilinin bulunduğu yere gelmeyi arzu etmemekte hem de sevgiliyi her an görmek istemektedir. Burada şairin "gelmem" derken kastettiği şey esasen hiç ayrılmayacağını beyan etmektedir. Çünkü bir yere gelebilmek için orada bulunmamak ya da bir an için oradan ayrılmak gerekir. Fakat şairin burada kurduğu bağlantının uzak ve zor anlaşılır olması ta'kide düşmesine sebep olmuştur. Ayrıca konuya âşina olanların teşhis edileceği türden telmihler bir ifade kusuru diye görülmüştür. Mecazla kinayenin aynı ifadede birleştirilmesi de anlam kapalılığına yol açar. "Sabaha kalma şem'iz Yûsuf-âsâ olma dâmen-keş / Bizim engüştümüzden destimiz ey mâh kütehtir" beytinde şair sevgiliye karşı sabaha kadar yanmaktan erimiş ve âciz kalmış olduğunu söyleyerek "Yûsuf peygamber gibi bizden elini eteğini çekme" demek istemektedir. Sabaha kadar yanan mumun kendisi kısıldığından ele, fitili ise mumdan uzun kaldığından parmağa benzetilmiştir. Elin kısılgılığı ayrıca kinaye yoluyla acze delâlet etmektedir. Bazan ta'kid bir ifadeyi hiçbir anlam çıkarılamaz hale getirebilmektedir. Bu hususa Nefî'nin, "Âlemin cânı değilsin cân-ı âlemsin sen" mısraı örnek gösterilebilir.

Mâna ile ilgili ta'kidten uzak olan kelâmı, "lafzın doğrudan delâlet ettiği birinci anlamından asıl kastedilen ikinci anlamına geçişin açık olduğu kelâm" şeklinde tanımlayan Hatîb el-Kazvîni, böyle ifadelerde muhatabın mânayı lafzın kendisinden doğrudan anlaması gerektiğini belirtir. Sözün açık ve anlaşılır olması fesahatin temel özellikleri arasında sayılmakla birlikte halkın kullandığı, hemen anlaşılabilen sıradan ifadelerden farklı olarak edebî değer taşıyan ve üzerinde düşünmeyi gerektiren sözlerle anlaşılması zorluk gösteren ifadelerin birbirinden ayrılması gerektiği de vurgulanmıştır. Mütenebbî'nin şiirlerinde ta'kid bulunduğu iddiasına karşı Ebû'l-Hasan el-Cürcânî ta'kidin bir şairin değerini düşürmemesi gerektiğini, zira Ebû Temâm gibi büyük bir şairin pek çok beytinde buna rastlandığını, edebî değeri yüksek, fakat anlaşılması zor beyitlerin bu özelliği taşıdığını belirterek şairi savun-

muştur. Ayrıca Mütenebbî'nin, şiirlerinin dil ve belâgat âlimleriyle ediplerin dikka-tini çekmesi için bu tür kusurları bilinçli olarak şiirlerine yerleştirdiği söylenir. Abdülkâhir el-Cürcânî ise herhangi bir şey istek ve özlemin verdiği sıkıntıdan sonra ulaşıldığında o şey insana daha hoş ve değerli geldiği için muakkad ibarelerin üzerinde düşünülerek anlam inceliklerinin farkına varıldığı şiirlerin daha çok etki yaptığını ifade etmiştir. Yûnus Emre'nin, "Çıktım erik dalına anda yedim üzümü / Bostan ıssı kakıyp der ne yersin kokumu" beytiyle başlayan şiiri ilk anda anlaşılmaz olduğu için mâna ile ilgili ta'kide örnek gösterilebilir. Ancak bu kapalılığın şairin bilinçli bir tercihinin sonucunda meydana geldiği, tasavvufî özellikler taşıdığı ve erbabınca anlaşılır biçiminde yorumlandığı göz önünde bulundurularak bunun bir kusur sayılmamasının gerektiği vurgulanmıştır (Saraç, s. 48-49).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 486-488; *Tâcû'l-'arûs*, "şakd" md.; *Kâmus Tercümesi*, I, 648-649; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 8, 135-136; Ebû'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve huşâmîh* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm – Ali M. el-Bicâvî), Beyrut 1427/2006, s. 345-346; Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü'l-Şi'nâ'ateyn* (nşr. M. Ebû'l-Fazl – Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1371/1952, s. 45, 162; İbn Sinân el-Hafâcî, *Surrû'l-Feşâha*, Beyrut 1402/1982, s. 111; Abdülkâhir el-Cürcânî, *Es-rârü'l-belâga* (nşr. H. Ritter), İstanbul 1954, s. 20-21, 126-130; a.m.f., *Delâ'ilü'l-'icâz* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1410/1989, s. 83-84, 268-271, 398; Fahrreddin er-Râzî, *Nihâyetü'l-'icâz fi dirâyetü'l-'icâz* (nşr. Nasrullah Hacımüftüoğlu), Beyrut 1424/2004, s. 31; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm* (nşr. Abdülhamîd Hindâvî), Beyrut 1420/2000, s. 526-527; Ziyâeddin İbnü'l-Esir, *el-Meşelü's-sâ'ir* (nşr. Ahmed el-Havfî – Bedevî Tabâne), Kahire, ts. (Dârü nehdati Mısır), II, 219-222; Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâga*, Beyrut 1405/1985, s. 8-10; Teftâzânî, *el-Mu'tavvel*, İstanbul 1304, s. 16-17; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, II, 189-190, 255-259; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'alâ şerhi't-Teftâzânî li-Telhîşü'l-Miftâh* (*Şürûhu't-Telhîş* içinde), Bulak 1317, I, 102-112; Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, İstanbul 1299, s. 14-16; Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyyât*, İstanbul 1299, s. 103-111; Muallim Naci, *Edebiyat Terimleri: İstihlâh-ı Edebiyye* (haz. M. A. Yekta Saraç), İstanbul 1996, s. 169; Tâhirümevlevî, *Edebiyat Lugatı*, İstanbul 1973, s. 142-143; Mehmet Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri-Belâgat*, İstanbul 1989, s. 38-41; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2001, s. 40, 46-49; Ahmed Matlûb, *Mu'cemû'l-muşta-laḥâtü'l-belâgiyye ve tetavvürühâ*, Beyrut 2000, s. 387-388; Cüneyt Eren – M. Vecih Uzunoğlu, *Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar-Belâgat*, İzmir 2006, s. 39-40.

